

Академик Коста Чавошки представио је јавности свој осврт на личност и дело недавно преминулог професора Михаила Марковића. У њему је Чавошки обухватио делове посмртног говора одржаног на Марковићевој сахрани и излагање са промоције друге књиге Марковићевих мемоара „Јуриш на небо“, одржане у децембру прошле године у књижари „Просвета“. Као неко ко је такође познавао професора Марковића, на овом сајту сам имао прилику да изнесем своје мишљење о овом несумњиво великом човеку, мислиоцу и јавном делатнику. А пошто сам био присутан на оба догађаја на којима је Чавошки усмено изложио ставове које сада имамо пред собом у писаној верзији, осећам потребу да нешто поводом њих кажем.

Посмртни говор Чавошког био је веома дирљив и признајем да сам током њега заплакао. Осетио сам у тим речима искрено поштовање Чавошког према преминулом пријатељу чије су морална и интелектуална вредност и величина истакнуте на начин који непосредно дотиче мисао и срце оних који су Марковића блиско познавали и дубоко ценили. Чавошки је у целини био на висини задатка који је у том тренутку имао, врло одговорно и умешно га извршавајући. Тешко да би неко други могао да одржи тако снажан говор у којем нам духовно опипљива постаје она снага карактера којом је располагао професор Марковић.

Међутим, утисак са промоције књиге био је сасвим другачији. Признајем да сам једва издржао да не прекинем Чавошког јер су садржај и начин његовог излагања били у дубоком нескладу са контекстом промоције једне књиге, када се очекују похвални, пригодни и, у најмању руку, одмерени тонови. Било је, наравно, прикладних речи, али су оне биле у сенци неодмерених и непримерених теза и коментара. Чавошки је једноставно током свог обраћања претворио ту промоцију у трибину на којој горљиво излаже властите политичке ставове о темама и људима којима се и Марковић, додуше, бави у свом делу, али на један другачији начин. Осетио сам то као својеврсну инструментализацију промоције Марковићеве књиге у сврху промоције политичких гледишта Косте Чавошког, што је, с обзиром и на веома жучан тон излагања, код мене остављало горак и мучан утисак. Професор Марковић је, наравно, последњи који би имао било шта против критичких тонова, али они ипак треба да имају неку одговарајућу форму, нарочито ако се износе на промоцији његове књиге. Чавошком, рецимо, није била довољна Марковићева доста оштра критика Тита и Милошевића, јер је, упркос томе, остављала и неке позитивне нијансе код ових историјских личности, па је Чавошки у свом наступу морао да их тотално негира, замењујући професорове тамнобраон боје за чисто црне. Професор Марковић је на ово реаговао конкретним противаргументима, о чему у овом тексту нема ни помена, а што би ипак било поштено споменути ако желимо да изнесемо целовиту слику његових идеја, примерено подсећању поводом његове

смрти.

Овај текст има два нивоа, један приказивачки, на коме Чавошки на одређен начин преноси нека Марковићева размишљања о појединим људима и историјско-политичким дешавањима, и други интерпретативни, на коме Чавошки даје властито тумачење и процену ових питања. Међутим, ова два нивоа се у самом тексту готово потпуно преплићу и то је његов основни недостатак. Читаоцу који је недовољно упућен у то шта тачно мисли Марковић, а шта Чавошки, сасвим је нејасно где завршавају Марковићева размишљања, а где почињу Чавошкијева. Он ће стога бити објективно наведен да помисли да су многа Чавошкијева размишљања истовремено и Марковићева, што није случај. Да није једне или две успутне ауторове примедбе да се неки његови ставови по својим закључцима разликују од Марковићевих, читалац овог текста не би имао никакву могућност да их разликује. Чавошки, другим речима, није верно и у целини пренео одређена Марковићева запажања, што његовом приказу на тим местима даје неадекватан, прилично субјективан изглед. Стога, зарад праве истине, морамо истаћи Марковићева размишљања о наведеним питањима у њиховом аутентичном облику.

Интелектуалци и власт

Прва тема коју Чавошки у тексту спомиње јесте однос интелектуалца и власти. Свака сарадња са властима, а поготово пристанак на одређене позиције у хијерархији власти, угрожава (моралну) аутономију интелектуалаца што може оставити озбиљне последице на њихов живот. Чавошки наводи неке конкретне примере изнете у Марковићевој књизи, у којима се види да су такви интелектуалци, због давања предности интересима власти на штрб моралних принципа, доживели моралан пад у животу који је довео до њиховог несрећног завршетка. Међутим, када професор Марковић говори о овим људима и њиховим трагичним судбинама, нема ту ни трага од осећања некакве тријумфујуће осветољубивости која провејава у речима Чавошког. Марковић у овим биографијама истиче управо њихову трагичну димензију, жалећи због таквог крајњег исхода, док Чавошки као да овакав исход жели и призива. Нарочито је неосновано Чавошкијево спомињање Фуада Мухића у контексту ових трагичних судбина неких наших интелектуалаца. Из његовог приказа стиче се утисак да и Марковић сврстава Мухића међу њих. Али, то уопште није тако. Марковић експлицитно каже да би се Мухић „могаосматрати трагичном личношћу да је у његовој судбини било часних мотива а не баналног каријеризма“ (*Јуриш на небо*, стр. 235). Зато не стоји ни да је судбина Првослава Ралића била „слична“ Мухићевој, бар с обзиром на оно што пише у „Јуришу на небо“. Из Марковићевог сећања на Ралића види се да су ове судбине биле доста различите. Поготово се из овог сећања не може извући (дис)квалификација Ралића као „прљавог пера тадашње идеолошке жандармерија“, то је чисто Чавошкијев уметак. Марковић спомиње, а и Чавошки сам то наводи, да Ралић њега није нападао; то је битна

разлика у односу на Мухића који је острвљено нападао свог духовног „оца“, Љубу Тадића. Ралић је писао „мање острашћено од овога (Мухића – прим. М.К.) јер није имао његове високе амбиције“ (стр. 237). Марковић је заједно са њим говорио на промоцији прве књиге Ралићеве супруге, од које је касније и сазнао да је Ралић умро и „да јој је често пред смрт све најлепше говорио“ о њему. Своје сећање на Ралића професор Марковић завршава следећим речима: „Тужно је
кад студент умре пре свог професора.

Посебно је тужно

кад потенцијално добар и креативан човек дозволи да га други употребе и да му готово потпуно униште живот“ (стр. 237). Ове речи најбоље показују колико Марковићеве саосећање и сета одударују од Чавошкијеве мрзитељске интонације која избија у приземном етикетирању Ралића као „прљавог пера тадашње идеолошке жандармерије“. Мислимо да се оваквом дифamacијом Чавошки доста удаљио од слова и духа књиге на коју се позива и коју у тексту приказује.

У контексту ове теме треба додати и да Марковић, поред „јачег моралног ударца“, спомиње још један могући узрок (релативно) ране смрти појединих истакнутих интелектуалаца, а то је „велико психолошко разочарање“ које су они доживели у неком драматичном интелектуалном сукобу. Овде нема никакве моралне конотације приче о „саморазарању“, него је просто реч о снажном осећању неуспеха, пораза, доживљеном након неке значајне битке на јавној сцени. Тако Марковић наводи случај „убиствене узајамне полемике“ између Данила Киша и Драгана Јеремића, након које су и један и други убрзо преминули, као и случај свог пријатеља Гаја Петровића, иначе „изузетно снажног и виталног“, који је преминуо недуго након „пораза у борби око *Праксиса*“ (стр. 26). Истицањем ових места желимо да релативизујемо Чавошкијево директно довођење у везу нечијег трагичног живота или ране смрти са његовим озбиљним моралним посрнућем, што сугерише и да ове трагедије на неки начин долазе као заслужена казна за почињене моралне грехове, као „правда“ коју прати осећање некаквог психичког задовољства. Мислимо да овакав Чавошкијев поједностављен и проблематичан приступ доста одступа од Марковићевог сагледавања тих сложених и болних питања.

Тито – личност и дело

Следећа тема којом се Чавошки бави је личност и историјско дело Јосипа Броза Тита. Он каже да није сасвим сигуран да је Марковић дао „целовиту процену“ овог дела. Из овога би се дало закључити да ће сам Чавошки у наставку текста дати целовитију процену Титовог дела од Марковића. Међутим, бивамо сасвим изневерени. Оно што Чавошки говори о Титу је понављање појединих Марковићевих ставова, уз њихово додатно заостравање. Он нам не саопштава ништа битно ново у односу на Марковића, него само потенцира кључна места Марковићеве критике Тита, уз брисање сваке нијансе која

постоји у овој критици а која се не своди на чисто црну боју. Стога од Чавошког на крају добијамо слику Тита која никако не може бити целовитија од Марковићеве, већ само непотпунија. Уместо извесне динамике и противречности која још увек постоји у Марковићевом процењивању Тита, Чавошки нам нуди једноличну монотонију и једноставност Титове сасвим негативне личности и дела који, по њему, у себи не садрже ништа вредно. Просто речено, „Тито нас је увео у полувековно зло доба у којем су људи носили у очима слику страха своје душе“ (ма шта ово последње значило). У последу оваквог закључка, ставови Чавошког и Марковића се доста разилазе. Чавошком заправо смета што је код Марковића, упркос његовом несумњиво оштром критичком ставу и изразито неповољном крајњем суду о Титу, ипак остала једна светлија, позитивна нијанса која долази до изражаја управо у Марковићевој оцени да је Тито „противречна личност“. Ову противречну сложеност Титовог лика и дела Чавошки жели у целини да отклони и да Титову слику учини непротивречно и искључиво негативном. Наравно, он на то има право, али нема право да то сматра целовитијом сликом од Марковићеве. А требало би да има дужност да наведе оне Марковићеве ставове због којих његову процену Тита сматра недовољно „целовитом“, односно „неупоредиво“ мање темељном и прихватљивом од Марковићеве процене историјске улоге Милошевића. Посебно када се има у виду да је професор Марковић поновио ове позитивне оцене о Титу на споменутој промоцији своје књиге, одговарајући на примедбе које је Чавошки тада изнео, а које се у истом облику, непосредоване тим Марковићевим одговором, налазе пред нама у овом тексту. Иако је Чавошкијево ћутање о овом Марковићевом одговору њему упућеном можда знак одобравања овог одговора, ми ћемо зарад јавности пренети нека места из Марковићеве књиге на којима се он позитивно изјашњава о Титу: „Тито је велика, али и врло противречна личност. Да је он имао изузетне, готово дијаболичне способности, види се по томе што је успео да *организује један масовни народни устанак (у наизглед крајње неповољним условима), да га доведе до победе, да оснује јаку државу која се (бар у почетку) врло импресивно развијала, да се успешно одупре страховитом ауторитету и снази Стаљина, да живот заврши у врло добрим односима са сва три постојећа света - либерално-капиталистичким на Западу, реалсоцијалистичким на Истоку и светом несврстаних земаља (пре свега у Азији, Африци и Јужној Америци).*

Запад га је ценио због сукоба са Стаљином 1948. и Југославију је сматрао препреком за продор Совјетског Савеза на Запад, а Руси су га, поред свега, ипак сматрали „својим човеком“, достојним већег поверења од било ког другог у Југославији. „Трећи свет“ га је сматрао једним од твораца и вођа покрета несврстаности. И сви су били у праву. Тито није ником потпуно припадао, али је сваку страну успевао да увери да је игра коју он игра - за њих корисна. Дакле, био је несумњиво вешт прагматичар, политичар невезан никаквим принципима, способан за брза прилагођавања свим осцилацијама политичке ситуације“ (стр. 129). „У

периоду 1953-1965. забележен је изузетно успешан развој земље. Увођење самоуправе је пробудило велике наде код најширих слојева народа. Привредном (као и културном) изградњом земље руководили су млади, изузетно талентовани људи.

На срећу, било је и знатне помоћи са Запада, мада је, по мом мишљењу, још значајнији чинилац нашег успешног развоја тих година била

велика мобилизација свих унутрашњих снага, свега способног и даровитог у земљи.

Стопа раста Југославије, од преко 10% годишње, била је у том периоду (1953-1965) друга највећа на свету, одмах иза Јапана. То је заиста било златно доба Титове власти које се

више неће вратити, период у коме је он (и поред неких већ присутних тамних сенки) деловао као социјалист коме је искрено стало до развоја своје земље, до неке елементарне слободе, правичности и благостања свог народа“ (стр. 133-134). „Све што је створио од 1941. до 1962. године

Тито је уништио у току дванаест година - од 1962. до 1974. Питање је зашто?... Са данашњим сазнањима ова питања остају без одговора. Битно је само утврдити да је промена идентитета Јосипа Броза у овом периоду несумњива, и да је *све што је изградио у једном периоду*

срушио у следећем“ (стр. 137). А завршавајући део књиге који је посвећен непосредно Титу, Марковић спомиње позитивну страну његове личности, јасно се опирајући упрошћавању и свођењу

целине

Титове политике и карактера на једну негативну особину, ма колико она била присутна, па и суштинска, дакле, истом оном редукционизму који налазимо код Чавошког:

„Наравно,

целина Титовог живота и политичког деловања не може се објаснити само једним принципом или само једном, макар и суштинском одликом његовог карактера. Постоје бројне епизоде из његове биографије, поготово из његовог приватног живота, у којима је он испољавао светлије стране своје личности. Он је привлачио људе извесном топлином и срдечношћу. Није био осветољубив и крволочан као Стаљин и његови противници су углавном преживљавали

(Сретен Жујовић, Нешковић, Ђилас, Ранковић и Кардељ). Кад је пожелео да се отараси своје друге жене Херте Хас, он ју је ипак претходно спасао из логора. Свог првог сина Жарка је за време своје посете Совјетском Савезу 1944. године извукао из неког дома за беспризорне, довео у Београд и дуго помагао. (Али му ипак ништа није оставио после своје смрти.) Свог другу из периода кад је Централни комитет КП деловао из Париза, тридесетих година, Родољубу Чолаковићу, опростио је колебање око Резолуије Информбироа. С Копиничем је одржао пријатељство до смрти, итд.“ (стр. 140-141).

Резимирајући Марковиће мисли о Титу можемо рећи да нам оне говоре да је у Титовој личности и делу постојао позитиван потенцијал који није увек долазио до изражаја, штавише, у крајњем билансу је он остао готово у целини нереализован, али да је у појединим периодима његове власти и сегментима његовог живота он ипак био значајно остварен. Тито, по Марковићу, јесте имао свирепу страну своје личности која се испољавала у „преломним тренуцима борбе за власт“ (стр. 141), али то није била једина страна и њоме се не може објаснити целина његовог карактера. Дакле, Марковић не би прихватио Чавошкијево једнострано дијаболовање Титове личности. А још мање би прихватио Чавошкијев закључак да нас је Тито „увео у полувековно зло доба у којем су људи носили у очима слику страха своје душе“. За Марковића је период од 1941. до 1962., односно 1965., период Титове прогресивне политике, колективног успона у изградњи земље и новог, еманципаторског друштвеног система, унутар којег његових последњих 12 година не да није зло, него је златно доба и Титове власти и југословенског социјализма. Додајмо овоме да је две највише правно-политичке тековине из овог периода, програм СКЈ из 1958. и Устав из 1963., професор Марковић изузетно високо ценио, сматрајући их конкретним изразима идеје оног социјализма за који се он залагао, а и студентска побуна 1968. је за свој основни захтев имала доследно спровођење политике зацртане у овом партијском програму и државном уставу.

Слободан Милошевић – национална и социјална политика

На крају, Чавошки говори о Милошевићевој националној и социјалној политици, тј. о Милошевићевом држању током ратова на простору бивше Југославије, и његовом односу према проблему корупције. Нема сумње да се ставови Марковића и Чавошког на овим местима у великој мери подударају. Управо због догађаја које Чавошки наводи Марковић је дошао у сукоб са Милошевићем који је окончан његовим искључењем из руководства Социјалистичке партије Србије. Основне замерке које је Марковић упутио тичале су се, сједне стране, Милошевићеве политике према руководству и судбини српског народа западно од Дрине, а с друге, толерисања корупције унутар властите партије и државе, а нарочито потпадања под утицај новоформиране Југословенске левице. Марковић је био уверен да је Милошевић направио велики заокрет у дотадашњој националној политици и да је одустао од солидарности са западним Србима, што је сматрао „издајом сопствене браће“. Због такве моралне индигнације ушао је у отворен сукоб са Милошевићем, предосећајући да ће он на крају довести до разлаза са партијом чији је потпредседник био. Међутим, када Чавошки анализира ова питања, он читаву одговорност за по Србе неповољан крајњи исход ратова свлађује на Милошевића, не раздвајајући јасно на овом месту шта тачно Марковић у својим мемоарима говори о томе од његових властитих ставова. То је оно недозвољено преплитање мишљења ова два аутора, за које је одговоран Чавошки, који читаоцу намећу погрешан утисак да Марковић такође прихвата основне Чавошкијеве закључке, у овом случају о искључивој Милошевићевој кривици за српске националне поразе. Своју методу оцрњивања Чавошки стога примењује и у разматрању Милошевићеве политике. Али, као и код претходне теме, иза таквог става не стоји Марковић, бар с обзиром на ову његову крајњу поенту. Иако се код неких ствари доста слажу, на битним местима се Чавошки и Марковић разилазе. Марковићева критика Милошевићеве националне политике је, пре свега, моралне природе, а не толико политичког карактера, ако политику овде узмемо као вештину расуђивања и одлучивања између различитих практичних алтернатива. Он никако није могао, с обзиром на легитимно јак моралан осећај, да прихвати, на пример, блокаду на Дрини, изостанак помоћи СРЈ Републици Српској Крајини за време „Бљеска“ и „Олује“, лоша решења за Србе у Дејтонском споразуму, или повлачење војске са Косова. Са моралне тачке гледишта, по Марковићу, Србија је морала подржавати западну браћу и пружати отпор до краја, по сваку цену, у складу са политиком која одбацује уступке, тј. „сагињање“ и „савијање“, јер треба увек „ходати усправно“, што је несумњиви *credo* Марковићевог и сваког моралног живота који се заснива на самопоштовању. Међутим, код Марковића ова морална критика није истовремено и политичка. Из његових мемоара се види да је он био свестан мање или веће политичке рационалности или нужности ових, са гледишта морала у његовој последњој инстанци, неприхватљивих одлука. Он је увиђао да такве одлуке нису биле политички сасвим неисправне или су биле политички неизбежне. Терет политичке, па и моралне одговорности за поразе, по њему, не сноси само Милошевић, већ и руководства Републике Српске и Републике Српске Крајине, која у неким кључним тренуцима нису сасвим добро увиђала реалност своје ситуације, или су

имала претерана очекивања и захтеве, а дешавало се и да буду међусобно недовољно солидарна. Реч је о политичким грешкама или моралним прекршајима који су слабили српску позицију и на крају доводили до лошијих исхода ратних сукоба по Србе. Чавошки не спомиње овакве Марковићеве ставове, па ћемо их ми навести: „До 1994. Србија је пружила максималну материјалну помоћ и материјалну подршку прекодринским Србима. Делом

због притиска великих сила

, делом

због тврдоглавости и грандоманије Радована Караџића

, тек Слободан Милошевић је прогласио затварање границе на Дрини и пуну блокаду Републике Српске“ (стр. 299) „На дан 1. маја 1995. хрватска војска је изненада упала у Западну Славонију. Војска Републике Српске Крајине је пружила слаб отпор. Помоћи није било ни од куда - ни из Србије,

ни из Републике Српске

. Хрватска војска је гонила и из авиона митраљирала народ који је бежао ка мосту преко Саве , код Славонске Градишке. С друге обале, код Босанске Градишке биле су *јединице Републике Српске које нису ни покушале да притекну у помоћ*

... Три месеца касније дешавају се још страшније ствари. Првог августа почиње хрватска операција „Олуја“. Овога пута она се могла предвидети. Недељама се хрватска војска кретала хрбатом планине Динаре ка Книну и освајала место по место, на крају Гламоч и Грахово.

За то време Младићева војска непотребно и самоубилачки напада Сребреницу и Жепу “ (стр. 299) „Тако се грађански рат у Хрватској завршио неочекивано, потпуним поразом Срба. Није ствар била само у томе да су Хрвати имали савезнике (Аустријанце, Мађаре, Немце и Американце) који су их ваљано наоружали, па чак ни у томе да је *д* *о изражаја дошла фатална неслога међу Србима. Република Српска није хтела да помогне Српској Крајини да не би угрозила сопствена дотадашња достигнућа*

. Република Србија је издашно помагала оружјем, муницијом, нафтом, новцем, па и руководећим кадром, али није била спремна да шаље војску и уђе у отворени рат. Додуше, никад у историји та врста помоћи из матице Крајишницима и није била потребна.

Оно што је било ново и потпуно изненађујуће, било је одсуство воље за одбрану код већине Крајишника.

Ситуација је била потпуно различита од оне у НОБ (1941-45) кад се народ ових крајева херојски борио...

Чињеница је да они нису ни покушали да организују ваљану одбрану. Док су се хрватске трупе приближавале преко Динаре, они у Книну нису ни ровове ископали. Книн, који се због свог изузетног географског положаја може месецима бранити, пао је одмах, без борбе“ (стр. 331) „Републику Српску су све више слабили унутрашњи раздори и грешке. Караџић је био у сукобу с Младићем, продубљивале су се напетости између њега и Плавшићке, Крајишника и Кољевића. Охладили су односи између Републике Српске и Српске Крајине. Босански Срби уопште нису реаговали за време хрватских операција „Блесак“ и „Олуја“ против Српске Крајине

. Између ових двеју операција видео сам Милана Мартића на једном састанку у Београду. Пожалио ми се: „Не могу да разумем Караџића и остале руководиоце Републике Српске. Ја сам са својим људима њима помогао у пробијању коридора.

Зашто они мени неће да помогну?“ Изгледа да је у питању било типично динарско „надгорњавање“

. Раније је једном приликом Младић организовао напад на Бихаћ, у коме је, по његовој замисли, са западне стране требало да учествују јединице Српске Крајине. Послао је наредбу у којој је било прецизно назначено које ће се снаге у одређено време налазити на одређеним положајима.

Војска Српске Крајине није сматрала да је таква наредба обавезује, јер је дошла из „друге српске државе“

. Операција је пропала, Младић умало није заробљен јер су се на одређеним положајима затекле муслиманске, а не крајишке јединице.

У току операције „Блесак“ једни Срби су, преко реке Саве, пасивно посматрали шта Хрвати раде другим Србима и како их митраљезима гађају док су из Славоније бежали ка мосту преко Саве код Босанске Градишке. Али, били су то Срби из „две државе“. Друго је питање како је то могло да утиче на морал и једних и других. Највећа грешка у току целог рата десила се кад је хрватска војска из околине Ливна у јулу 1995. кренула преко Динаре ка Гламочу и Грачцу, ради напада на Книн. Та се војска морала зауставити и потући. Нажалост, у то исто време Војска Републике Српске је планирала напад на заштићене енклаве Уједињених нација око Сребренице и Жепе

“ (стр. 335-336) „Милошевић је отишао у Дејтон и одиграо кључну улогу у остварењу Дејтонског споразума. Учинио је велике уступке - дао је Сарајево, Фочу, на крају и Брчко,

али би без тих уступака Дејтонска конференција пропала. Добијен је коначни мир у Босни и Херцеговини, обезбеђен статус републ

ике у српском делу Федерације БиХ, а и сами руководиоци Републике Српске, који су у почетку били огорчени што је Милошевић, уместо њих, преговарао с Хрватима и босанским Муслиманима,

на крају су морали признати да су Дејтонским миром добили више него што је другим мировним споразумима било предвиђено“

(стр. 309) „Вођа српске делегације, Слободан Милошевић, учинио је неколико крупних уступака (Муслиманима је припало цело Сарајево, добили су коридор до Горажда и контролу над Брчком). Али и они који су га највише критиковали морали су признати да је о

д свих дотадашњих мировних планова (Кутиљеро, Венс-Овен, Овен-Столтенберг) овај ипак био најповољнији за Србе. Међународно је призната егзистенција Републике Српске, и за Србе повраћена Источна Босна, која је после Другог светског рата била готово изгубљена. Сачувана је могућност да се у будућности овај веома напаћени део српског народа сједини с матицом

“ (стр. 338). Ништа од ових подвучених места код Чавошког није узето у обзир, он једноставно читавау српску националну трагедију, пишући о мемоарима професора Марковића, своди на деловање искључиво једног чиниоца, а то је Милошевићева издајничка и незначка политика. Поново, не споримо Чавошком право да овако мисли; само је реч о томе да при таквом мишљењу и писању треба да буде јасно шта су његови, а шта Марковићеви ставови.

Што се тиче Чавошкијевог мишљења да је оваквој Милошевићевој незналачкој националној политици, чија се кардинална заблуда, по њему, састоји у веровању да ће се непрестаним уступцима великим силама оне приволети да нас оставе на миру, требало супротставити једну политику која неће чинити никакве уступке, занимљива су Марковићева запажања која су у вези с тим проблемом. Наиме, све оно што Чавошки тако пророчки увиђа и објављује у погледу непријатељског деловања великих сила, сва она трагична будућност које је он наводно био потпуно свестан и због тога на време упозоравао да не треба чинити никакве уступке, Марковић сматра „мутацијама“ које су, сасвим супротно од Чавошкијевог мишљења, „потпуно ирационалне, измичу предвиђању и зато се морају сматрати скривеним параметрима“ (стр. 384). Говорећи о „тешкоћама одлучивања у кризним ситуацијама“, он каже да је „претешко оценити“ скривене параметре кризе, оптималне реалне могућности исхода за које се треба максимално заложити и праву меру остварљивог. Међутим, све ово је, по Чавошком, изгледа било сасвим лако оценити. Њему је било јасно 1. да се велике силе неће до краја задовољити никаквим појединим уступцима, већ ће тражити увек нове, јер хоће од нас све, 2. да због тога никакве уступке не треба правити и 3. да се треба, очигледно, борити без задршке, па колико издржимо. Марковић, напротив, из немогућности познавања скривених параметара кризе изводи сасвим другачији закључак. Ова немогућност „морала је водити *нереалној оцени оног што је изгледало да је могуће, или што представља оптималну могућност* . Југославија као федерација није уопште више била могућност. Одлучно залагање за њу водило је рату, и то *рату који се, с обзиром на све непознате параметре - није могао добити. Реално је оптимално, према томе, било оно решење које би деловима српског народа ван Србије обезбедило висок степен аутономије и остварења људских права* . Кад су се наша рационална очекивања рационалног понашања наших суседа и међународне заједнице изјаловила, нашли смо се у рату, заправо у серији ратова - у Хрватској, Босни и Херцеговини, на Косову и (против НАТО-а) у Србији. Ми смо се с добрим разлозима надали да ће Уједињене нације остати доследне својој сопственој одлуци, да неће дозволити окупацију Српске Крајине која је била под њеном заштитом. Могли смо се такође надати да Европска заједница неће одустати од свог сопственог (Лисабонског) плана кантонално организоване заједничке државе три равноправна народа Босне и Херцеговине. Могли смо се такође с правом надати да борци против тероризма неће подржати шиптарске терористе на Косову. Нажалост, онај који рационално мисли и рационално се понаша може релативно тачно предвидети само рационално понашање других. Ирационално понашање других је непредвидиво. *Кад су се све те наде и рационална очекивања изјаловили, требало се дубоко, и на време, замислити о реалној мери остварљивости наших циљева* . Српска Крајина није била више могућа као независна република ван Хрватске, али су поједини њени делови могли имати значајну културну аутономију (да није одбачен план 3-4). Да није било бомбардовања Сарајева и напада на Горажде и Сребреницу, Република Српска је могла задржати део Сарајева и, у сваком случају, Горажде и Брчко. Да је Сједињеним Државама на време дата војна база на Косову, да су изостале неке жестоке реакције и незаконе наше полиције на Косову и Метохији, већи његов део би могао и даље бити у саставу Србије са аутономијом какву је и пре рата уживао“ (стр. 384-385). Дакле, из овога се види да би, у случају да смо могли бити и били потпуно свесни „ирационалног“ понашања других (које је код Чавошког представљено као

неумереност у антисрпским претензијама), по Марковићу, то требало да доведе до тога да чинимо уступке, или да не чинимо нешто од онога што смо у рату чинили. Ово је сасвим супротно од онога што предлаже Чавошки. Зато је ово место, с обзиром на претходно истицање потпуног одбацивања „савијања“ и „сагињања“ пред претњама и ултиматумима, врло необично. Не кажемо да су овакви ставови дефинитиван Марковићев закључак о овој теми, али они свакако показују пробијање политичке рационалности у анализи неких конкретних кризних ситуација, када се треба одлучити за једну или другу алтернативу, за неприхватање или прихватање уступака. Стога се може закључити да је Марковићева критика Милошевићеве националне политике, с моралне стране врло јасна и оштра, а са политичке стране доста блажа и склона разумевању и прихватању Милошевићевих уступака у суочавањима са политиком великих сила. И да Милошевић, по Марковићу, никако не може бити једини узрочник наших неуспеха на националном плану. На оба ова значајна места ставови Чавошког и Марковића се међусобно битно удаљавају.

Када је реч о последњем проблему који Чавошки наводи, корупцији за време Милошевићеве власти, Марковићева и Чавошкијева критика су, упркос великој сличности у осуди те појаве, по својим основама ипак различите. Наиме, Чавошкијева критика проистиче из једног чисто антрополошког гледишта, заснованог на тези о изворно злој људској природи која се не може до краја променити и усавршити, већ само обуздати одговарајућим законима и њиховом строгом применом. Чавошки не узима у обзир историјске, друштвене околности које утичу на људску природу и чине је мање или више злом; код њега је ова људска природа у основи нешто неисторијско, и јасно је да он ту одступа од марксистичког историјско-материјалистичког гледишта, и враћа се предмарксистичким концепцијама које су говориле о оваквој или онаквој „урођеној“, аисторијској природи човека. Марковић, међутим, мисли у другачијим оквирима, свестан чињенице да конкретни друштвени услови могу битно утицати на повећање склоности ка злу, у овом случају корупцији. Зато његова критика Милошевићеве социјалне политике није чисто моралног карактера, иако на први поглед то тако делује. Није реч о томе да увек постоји један исти људски потенцијал ка корупцији који се онда савладава моралним или правним средствима. Не, у одређеним објективним друштвеним ситуацијама тај потенцијал драстично расте и постаје широко раширена појава која се не може сасвим спречити, већ само ограничити и контролисати мерама државне принуде. Износимо целовиту верзију Марковићевих размишљања о овом проблему: „Разбијање Југославије 1991-1992, увођење санкција и брутални притисак тзв. међународне заједнице да се спречи помагање угрожених Срба у Српској Крајини и Републици Српској створило је *објективну ситуацију у којој је социјалистички покрет био поражен* и то на најосетљивијем, моралном плану.

Потпуна блокада земље 1992-1996. онемогућила је да држава Србија обезбеђује привредну размену и нормалан развој. Само приватни предузетници су могли шверцом набављати најнеопходније количине нафте и остале неопходне робе, само шверцом је било могуће обезбедити минимални ниво извоза

. Шверц је произвео нови друштвени слој богаташа и ратних профитера. Уместо да им држава експроприше вишак добити, она их је прогласила за савезнике и омогућила им

да освоје кључне позиције у власти“ (стр. 289) „У Србији је приватно-државни шверц произвео читаву једну друштвену класу нових богаташа. То је био пресудан моменат за савремену историју Србије. Држава је око 1995. морала да донесе (али није донела) закон о експропријацији (или бар о високом прогресивном опорезивању) целокупне ренте стечене овим нелегалним путевима.

Неспорно је да се, под блокадом, друштво морало спасавати драстичним средствима. Неоспорно је да је једина одбрана од насиља светских силеција било корумпирање оних који су то насиље спроводили.

То је био државни посао који је држава поверила појединцима, па је и рента која је том приликом зарађена морала највећим делом припасти држави“ (стр. 346) Видимо, дакле, да Марковић говори о

објективној

друштвеној ситуацији коју чине неповољне околности ратова и међународног притиска израженог, пре свега, у санкцијама, а које нужно доводе до шверца или корупције. О овој историјској, а не чисто антрополошкој нужности корупције Чавошки ништа не говори. Зато разлика између његових и Марковићевих ставова не иде толико линијом спора између антрополошког песимизма и оптимизма, већ линијом која разграничава историјско-материјалистички приступ који је очуван код Марковића од једног можемо рећи метафизичког приступа људској природи који не увиђа пресудан утицај историјских промена на ову природу. Уосталом, ако Чавошки већ тврди да се корупција „под одређеним условима, може битно смањити на подношљиву меру“, то се може сматрати неком верзијом антрополошког оптимизма, јер овде постоји поверење у могућност човека да савлада зло; код антрополошког оптимизма, наиме, не мора бити речи о томе да зло у људској природи уопште не постоји, довољно је да се тврди да се оно може савладати, подредити добру. Али, ако се већ то деси у одређеним историјско-друштвеним условима живота, зашто се то не би могло сматрати доказом да људска природа у основи зависи од тих услова које људи могу да створе или не? Зашто би друштва потонула у корупцију била значајнији доказ да је људска природа зла него што су друштва у којима је корупција маргинална појава доказ да је људска природа добра? Зашто обе ове појаве једноставно не би биле доказ горње тезе да је људска природа историјска, друштвена творевина, да њен карактер одређују конкретне околности друштвеног живота које су, у крајњем, подложне променама посредством људске колективне воље и делатности? Чавошки не размишља о овим питањима, него једноставно полази од метафизичког уверења да је људска природа по себи непроменљиво зла да би онда изнео крајње претерану тврдњу како савладавање зла никада и нигде није постало правило. Било би заиста страшно ако бисмо као људи били онакви каквим нас замишља Чавошки, и ако би нам такав био досадашњи и будући историјски живот.

На срећу, није тако. Ако већ говоримо о погледима професора Марковића, можемо рећи да је, по њему, бар у Југославији у периоду 1953-1965. имало смисла живети, да је тада постојала не само отворена могућност да се савлада зло, него је та могућност била и остварена. За Чавошког, пак, овај период пада у „зло доба“ у које нас је увео Тито који је, по Чавошкијевој карактеризацији, изгледа сам ђаво у људском облику. Онда је и оно претходно доба, пре победе Тита и револуције, за Чавошког очигледно било добро.

Михаило Марковић и Коста Чавошки – места разилажена

Пише: Марио Калик

недеља, 01 август 2010 09:53

Понављамо, Чавошки има право да тако мисли. А ми имамо право и дужност да кажемо да овако није мислио професор Марковић. Његови идеали били су везани за друштво које је у ратном и послератном периоду, током социјалистичке револуције и изградње, почело да се остварује на овим просторима. Никакво окретање пресоцијалистичкој прошлости, повратак превазиђеним идеологијама и рехабилитација поражених контрареволуционарних снага и њихових вођа, за њега нису долазили у обзир. На овом месту путеви Чавошког и Марковића дефинитивно се разилазе.